

УДК 330.34.011 : 339.137

СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Меліхов Андрій Анатолійович, завідувач кафедри економіки підприємств, д.е.н., доцент, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, e-mail: melihov_a_a@pstu.edu, тел. +380502938382

Melikhov Andrey, chair of economic enterprise's department, doctor of science, associate professor, State Higher Educational establishment "Pryazovskyi State Technical University", Mariupol.

A. Melikhov. Essence and necessity of competition development of industrial enterprises. Actuality of research of development of industrial enterprises in the conditions of competition was considered.

The different approaches to interpretation of economic development were investigated, in particular: the theory of evolutionary development, the neoclassical approach, the marxist approach, the technical-economical conception of development, the institutional approach.

The development of enterprise as a complex economic system from the standpoint of the system approach was considered. It was determined, that the basic criterion of development of industrial enterprises is arising of new quality of their functioning.

The basic approaches to interpreting term "development" were considered. It was found, that combination of properties of irreversibility, purposefulness and regularity is the basis of enterprise's development as a socio-economic system. It was concluded, that development of enterprise has triple nature - as phenomenon, regularity and principle.

The features of competition as a factor of development were studied and expediency to regard competition development of enterprise as a special form of development was substantiated.

A new concept was offered - competition development of enterprise is based on the immanent ability of enterprise for changeability process of realization of structural changes, consequent of using competitive strategy, which results to appearance of new internals of enterprise, due to what stability of enterprise is provided and its possibility to resist to destructive influence of external competition environment is risen.

Меліхов А. А. Сутність та необхідність конкурентного розвитку промислових підприємств. Обґрунтовано актуальність дослідження розвитку промислових підприємств в умовах конкуренції.

Досліджено різні підходи до трактування економічного розвитку, зокрема: теорію еволюційного розвитку, неокласичний підхід, марксистський підхід, техніко-економічну концепцію розвитку, інституціоналістський підхід.

Розглянуто розвиток підприємства як складної економічної системи з точки зору системного підходу. Визначено, що основним критерієм розвитку промислових підприємств є поява нової якості їх функціонування.

Розглянуто основні підходи до розуміння терміну «розвиток». Виявлено, що поєднання властивостей незворотності, спрямованості і закономірності є основою розвитку підприємства як соціально-економічної системи. Зроблено висновок, що розвиток підприємства має потрійну природу – як явище, закономірність і принцип.

Виявлено особливості конкуренції як чинника розвитку та обґрунтовано доцільність розглядати конкурентний розвиток підприємства як особливу форму розвитку

Запропоновано нове поняття - конкурентний розвиток підприємства як заснований на іманентній здатності підприємства до мінливості процес здійснення конструктивних змін, обґрунтованих використовуюваною стратегією конкуренції, який призводить до появи у підприємства нових якостей, за рахунок чого забезпечується стійкість підприємства та підвищується його спроможність опиратися руйнівним впливам зовнішнього конкурентного середовища.

Меліхов А. А. Сущность и необходимость конкурентного развития промышленных предприятий.

Обоснована актуальность исследования развития промышленных предприятий в условиях конкуренции. Исследованы разные подходы к трактовке экономического развития, в частности: теория эволюционного развития, неоклассический подход, марксистский подход, технико-экономическая концепция развития, институционалистский подход.

Рассмотрено развитие предприятия как сложной экономической системы с точки зрения системного подхода. Определено, что основным критерием развития промышленных предприятий является появление нового качества их функционирования.

Рассмотрены основные подходы к пониманию термина "развитие". Выявлено, что сочетание свойств необратимости, направленности и закономерности является основой развития предприятия как социально-экономической системы. Сделан вывод, что развитие предприятия имеет тройную природу - как явление, закономерность и принцип.

Выявлены особенности конкуренции как фактора развития и обоснована целесообразность рассматривать конкурентное развитие предприятия как особую форму развития

Предложено новое понятие - конкурентное развитие предприятия как основанный на имманентной способности предприятия к изменчивости процесс осуществления конструктивных изменений, обоснованных используемой стратегией конкуренции, который приводит к появлению у предприятия новых качеств, за счет чего обеспечивается устойчивость предприятия и повышается его возможность сопротивляться разрушительному влиянию внешней конкурентной среды.

Постановка проблеми. Соціально-орієнтована ринкова економіка передбачає, що головним чинником розвитку підприємств є конкуренція. Інтенсивне суперництво на ринку визначає темпи змін. За період індустріального та постіндустріального розвитку конкуренція еволюціонувала від боротьби за забезпечення ресурсами до такого стану, коли здатність підприємства до постійних перетворень та інновацій становиться основною рушійною силою.

Перш ніж виявити імперативи управління розвитком промислових підприємств в умовах конкуренції, ми повинні чітко визначити, чи правомірно проводити демаркаційну лінію між поняттями «зростання» і «розвиток», «економічне зростання» і «конкурентний розвиток». Зазвичай під розвитком мається на увазі особливий вид змін, що відрізняються якісними перетвореннями, перебудовою структур, безповоротністю переходу від простого до складного. Такі критерії поняття «розвиток» мають право на існування, але вони не мають якості узагальнення. Складність цього питання полягає в тому, що процес розвитку носить діалектичний характер, отже, має суперечливі властивості, тому його треба досліджувати на різних рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження економічного розвитку важливо розглянути існуючі підходи до визначення цієї категорії.

Великий вклад до розробки проблеми економічного розвитку вніс Й. Шумпетер, який запропонував еволюційну теорію економічного розвитку, синтезувавши рівноважний і нерівноважний методи аналізу ринкового господарства. При цьому під розвитком він розумів такі зміни господарського кругообігу, які економіка сама породжує. Він розглядав економічний розвиток як випадкові, перервні зміни, що здійснюються підприємцями-новаторами та призводять до «істотно нового використання послуг, праці і землі» [1]. Й. Шумпетер вважав, що більшість часу економіка знаходиться у рівноважному стані, а потім несподівано, стрибком переходить в інший стан рівноваги, який знов швидко змінюється нерівновагою. Вчений чітко розмежував поняття економічного зростання і економічного розвитку, оскільки економічне зростання є зміною кількісних показників виробництва і споживання наявних товарів на протязі часу, тоді як економічний розвиток полягає у позитивних якісних змінах із створення нового товару і послуги, галузі, методу виробництва [1].

Інший підхід пропонують прибічники неокласичного напрямку, до яких можна віднести таких учених як А. Льюїс, Р. Солоу [2]. Вони висувають гіпотези про важливість впливу екзогенних чинників на економічний розвиток і пов'язують економічний розвиток з реалізацією цілеспрямованих дій і змін, без яких розвиток вступає в період стагнації. Представники емерджентізму (Д. Морган, Д. Александер) доводили переважний характер революційних стрибків в процесі розвитку. На їх думку, вищий ступінь не може бути повністю пояснений нижчим.

Третім підходом можна розглядати марксистський напрям наукової концепції поняття «розвиток». Так, В. Ленін описує розвиток як пройдені східці, що повторюються,

але повторюються «на вищій базі («заперечення заперечення»), тобто за спіраллю, а не лінійно» [3]. Він підкреслює дискретність і динамічність, що властиві розвитку, описуючи дану категорію як стрибкоподібну, катастрофічну, революційну, із властивими їй перервами поступовості. Чинниками, що впливають на економічний розвиток, з точки зору марксизму, є «зіткнення різних сил і тенденцій, що діють на дане тіло або в межах цього явища» (тобто екзогенні чинники), а також «внутрішні імпульси» системи (ендогенні чинники розвитку) [3]. Важливою особливістю економічного розвитку є виявлені тенденції «перетворення кількості в якість».

Четвертий підхід розробляють послідовники еволюційної економіки, що вивчають техніко-економічну концепцію розвитку (Г. Спенсер, Г. Досі, К. Фрімен та ін.) [4]. Еволюційна теорія обґрунтовує положення про загальну поступову еволюцію від простого до складного, згідно з якою усі системи еволюціонують шляхом появи нових елементів та їх наступного об'єднання у межах нової цілісності. Первинне значення дана теорія відводить науково-технічному прогресу, як базовому чиннику економічного розвитку. Принципами техніко-економічного підходу до розгляду даного економічного феномену є послідовність та дискретність. Інноваційний розвиток системи припускає розгортання інноваційного процесу впровадження нововведень. Освоєння нововведень забезпечує інтенсивне зростання і припускає підвищення якості чинників виробництва і ефективності їх використання.

П'ятий підхід пропонують інституціоналісти (Т. Веблен, Г. Беккер, Д. Норт, Р. Коуз та ін.) [5], які визначають економічний розвиток як процес, який є наслідком взаємодії різних економічних явищ, що породжують мультиплікаційний ефект від взаємного посилення. Цей підхід акцентований передусім на громадській системі цінностей, соціальних інститутах, що є основою соціального контролю економіки та важливими чинниками підтримки безперервного і керованого економічного розвитку.

З причини складності та багатогранності поняття «економічний розвиток» наведені підходи розкривають лише деякі сторони даного явища, частина з яких знаходиться у протиріччі один з одним. Так, з позиції еволюціонізму і техніко-економічного підходу економічний розвиток має дискретний характер, а при акцентуванні на соціально-економічні механізми впливу він набуває принципу безперервності. Отже, для уточнення сутності поняття економічного розвитку необхідно використовувати системний підхід.

Мета статті – визначити взаємозв'язок між поняттями «економічне зростання» та «економічний розвиток» та вплив конкуренції на розвиток в умовах сучасної економічної системи.

Результати дослідження. Розглянемо, передусім, як об'єкт дослідження складні економічні системи, а також положення теорії економічного розвитку з точки зору системного підходу. Базовими принципами загальної теорії систем є принципи системності та ізоморфізму. Принцип системності полягає в розгляді об'єктів, процесів і явищ навколишньої дійсності як систем з урахуванням закономірностей, що їм властиві. Проте наявність загальних закономірностей не заперечує специфіки побудови, функціонування і розвитку систем різного типу. Сутність принципу ізоморфізму полягає в тому, що він проявляється не лише як подібність або строга відповідність побудови систем, але і як спільність в їх функціонуванні і розвитку [6].

Система як базова загальнонаукова категорія не має однозначного визначення її суті. Представляється якнайповнішим визначення О. А. Єрохіної [7]: «Система - це сукупність об'єктів і процесів, що зветься компонентами, які, будучи взаємозв'язаними і взаємодіючими між собою, утворюють єдине ціле, що має властивості, не властиві складовим його компонентам, узятим окремо». Універсальними властивостями, що характерні для усіх систем без виключення, є цілісність, яка полягає у взаємному впливі змін елементів системи і самої системи один на одного; ієрархічність, яка означає, що система містить складові різної міри агрегації, які самі можуть розглядатися як система, а будь-яка система є частиною більш складної системи та інтегративність, яка означає, що

система має властивості, не властиві її окремим елементам, так само як і елементи мають властивості, що не характерні для системи в цілому.

Економічну систему розглядають як сукупність ресурсів і економічних суб'єктів, взаємозв'язаних і взаємодіючих між собою у сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання, що утворюють єдине ціле [6]. Економічна система існуватиме тільки тоді, коли її елементи взаємодіятимуть і сполучатимуться один з одним за допомогою інформації. Вона складається з господарюючих суб'єктів, економічних процесів, матеріальних, інформаційних і енергетичних потоків, інформаційного середовища, інституціональних рамок формального типу і мотиваційного механізму. Функцією економічної системи є раціональний розподіл обмежених благ і ресурсів, а цілі можуть розрізнятися залежно від суб'єкта цілеполягання та рівня ієрархії економічної системи.

Виявленню закономірностей розвитку економічних систем присвячена робота Р. Нельсона і С. Уінтера [8]. Автори запозичують з біології тезу про еволюційну генетику, згідно з якою окремі особливості організації можуть передаватися в часі. В той же час зміни неминучі під впливом зовнішнього середовища. Економічним суб'єктам властива певна реакційність, тобто прагнення уникнути змін.

Найбільший інтерес останніми роками викликає нова доктрина, що полягає в теорії нелінійного розвитку соціально-економічних систем, так звана синергетична теорія, основоположником якої є Г. Хакен [9]. Це теорія еволюції великих відкритих нелінійних динамічних систем, що мають зворотний зв'язок та існують квазістаціонарно лише в умовах постійного обміну матерією, енергією та інформацією із зовнішнім середовищем.

Особливо цінними є методи еволюційної і синергетичної економіки. Процеси розвитку організацій пов'язані із змінами - відхиленнями певних характеристик процесу протягом інтервалу часу. Зміна, розвиток припускають наявність певної свободи в поведінці системи, в пошуку шляхів і способів розвитку, в якому важливу роль грає випадок. Процеси постійного розвитку властиві тільки складним організаціям, що уміють адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Складна система має емерджентну, синергетичну поведінку, її розвиток заснований на хаотичних механізмах генерації нових ідей і наступному їх відборі. Складність системи можна оцінити через різноманітність її станів. Складні соціально-економічні системи мають велику невизначеність поведінки і орієнтуються в розвитку на можливі шляхи вдосконалення, тобто існують деякі структури-атрактори, до яких може тяжіти система. Ці майбутні можливості у момент біфуркації притягують розвиток системи, вона самоорганізується, удосконалюється, досягає якісно нового стану. Таким чином, розвиток визначається не початковими умовами і минулим, а майбутніми можливими станами (атракторами), до яких система прагне після біфуркацій.

Вважається, що розвиток є здійсненням потенційних можливих якостей одного полюса протилежності за допомогою заперечення іншого. Нова якість забезпечує сприятливіші умови існування системи в порівнянні з колишнім її станом. Якщо при зміні з'явилася нова властивість системи, яка здатна виконувати функції більш якісно і кількісно ширше, то можна зробити висновок про те, що вона є вищою, що і характеризує рух від нижчих форм до вищих. Отже, істотною ознакою розвитку є виникнення нового більш високого рівня організації.

Оскільки розвиток характеризується проявом нових властивостей і функцій, то підсумком розвитку має бути створення багатших за якісними характеристиками систем. Отже, розвиток є специфічною формою єдності зміни і збереження системи, що приймає тенденцію ускладнення або спрощення форм.

Відносно промислових підприємств цю тезу можна інтерпретувати таким чином. Процес розвитку будь-якої економічної системи є взаємним протиріччям сторін, тенденцій і закономірностей, що витікають з його істотних характеристик. Діалектична єдність безлічі протиріч, сукупність їх виникнення і вирішення складає процес соціально-економічної діяльності як цілісної економічної системи. Отже, основним критерієм

розвитку промислових підприємств є поява нової якості їх функціонування.

Принцип розвитку виражається в єдності функціональної і структурної сторін організації матерії, тому розвиток проявляється як в її зміні, так і збереженні. Грунтуючись на цьому, розвиток підприємства може йти за рахунок якісно нових перетворень: формування інноваційного потенціалу, його стратегічних напрямів, процесів оптимізації і раціоналізації. Він є результатом еволюції антиентропії, тобто накопичення кількісних і якісних змін, які включають матерію в усе складніші форми руху. Отже, розвиток припускає структурно-функціональні зміни.

В останній час змінюється традиційна парадигма безперервного економічного зростання, на зміну якої приходить концепція економічного розвитку, що характеризується новими підходами. Усвідомлюється як фундаментальний економічний факт обмеженість природних ресурсів і необхідність перевизначення на цій основі ряду економічних категорій.

В цілому розвиток уявляє собою прогресивну тенденцію самозбереження і самовідтворення соціально-економічної системи, що забезпечується перетвореннями її структури і функцій у відповідь на виклики зовнішнього і внутрішнього середовища.

Отже, розвиток є «процесом тісно пов'язаних кількісних і якісних перетворень», а також «безповоротної, спрямованої, закономірної зміни матеріальних і ідеальних об'єктів... В результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкту, який виступає як зміна його складу або структури» [10, с. 409]. Економічний розвиток можна представити як структурну перебудову економіки відповідно до потреб технологічного і соціального прогресу. Стійкий і довготривалий розвиток розглядається не як незмінний стан, а як процес змін, в якому масштаби використання природних ресурсів, напрями капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами.

Сучасна наука виділяє три основні підходи, які припускають розуміння терміну «розвиток» через: вивчення і виділення властивостей систем, які розвиваються; формування трактувань даного терміна; порівняння поняття «розвитку» зі спорідненими категоріями [11, с. 96].

Представником першого підходу є Л. Мельник [12], який розглядає дане поняття через сутність трьох основних властивостей: незворотності, спрямованості і закономірності, відзначаючи при цьому, що «тільки наявність трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін» [12, с. 19]. Він вважає розвиток системи результатом синергетичного ефекту прояву вищевказаних властивостей.

Властивість незворотності визначається нерівноважністю економічних процесів, а отже, їх несиметричністю у часі [13]. Це означає, що аналогічні стани підприємства в минулому і майбутньому не є однаковими станами, оскільки представляють результат сукупного прояву різних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Тому, під незворотністю розвитку розуміється характеристика процесу, яка вказує на те, що перехід з кінцевого стану, що виник у результаті даного процесу, у початковий вихідний стан неможливий без змін у навколишньому середовищі [14, с. 97].

Властивість спрямованості заснована на здатності підприємства як відкритої системи до цілевстановлення, тобто, до підтримки самого процесу управління розвитком. Стосовно економічних процесів під спрямованістю розвитку визначається здатність підприємства, незважаючи на дію внутрішніх і зовнішніх флуктуацій, цілеспрямовано рухатися за деяким обраним вектором розвитку. При цьому русі система взаємодіє із зовнішнім середовищем, яке формує закони функціонування і розвитку цієї системи.

Властивість системи наслідувати даним законам називається закономірністю і дозволяє з різноманіття відносин, що притаманні процесу розвитку, виділяти основні характеристики причинно-наслідкових зв'язків підприємства, а саме: причину, стан і наслідки. Дана властивість додає процесу розвитку підприємства не випадковий характер,

не дозволяючи розвиватися хаотичним тенденціям і не припускаючи повної втрати керуваності ним [11, с. 97].

Саме поєднання трьох даних властивостей дозволяє говорити про розвиток підприємства як соціально-економічної системи, що підкреслює його відкритість до дії зовнішніх флуктуацій. При цьому незворотність розвитку системи обумовлюється змінами зовнішнього середовища, спрямованість розглядається як результат впливу внутрішнього середовища, а закономірність відображає способи поведінки підприємства в залежності від впливу зовнішнього середовища на досягнення мети розвитку.

Як вважає О. Раєвнева, основними джерелами розвитку відкритих систем виступають внутрішні протиріччя, які є наслідком процесів саморозвитку і самоорганізації системи, та флуктуації зовнішнього середовища, які виникають у зв'язку зі змінами оточення підприємства і локалізуються механізмами негативного зворотного зв'язку [11, с. 98-99]. Отже, використовуючи системний підхід, можна визначити розвиток як незворотний, спрямований, закономірний і унікальний процес зміни відкритої системи у просторі і часі.

Другий підхід до визначення терміну «розвиток» ґрунтується на пріоритетності того чи іншого аспекту розвитку системи. В рамках цього підходу виділяють три основні групи поглядів на категорію «розвиток» [11].

По-перше, під розвитком розуміється прогрес або ускладнення систем, або тільки їх еволюція. Конструктивний шлях розвитку системи пов'язується із ускладненням її структури на основі істотних якісних перетворень, тобто підвищення рівня її організованості і складності. За рахунок цього можна призупинити розвиток кризових явищ, якщо система має відповідні потенційні можливості.

Іншим трактуванням економічного розвитку є розуміння його як процесу якісних змін у складі і структурі системи, що визначається зростанням доходу на душу населення. Але ж в процесі розвитку системи міняються не лише її склад, відношення між суб'єктами господарювання, але й механізм функціонування економіки в цілому.

Деякі економісти розглядають розвиток тільки як процес адаптації до динамічного, нестабільного зовнішнього середовища. Під розвитком мається на увазі спрямована послідовність змін системи, які послідовно покращують функціонування цієї системи з точки зору її взаємодії із зовнішнім середовищем. Проте, адаптація до навколишнього середовища як процес пристосування системи до реальних умов її функціонування є необхідною, але не достатньою умовою розвитку. Процес економічного розвитку систем може проявлятися як в еволюційній, так і в революційній формах. Еволюційному процесу розвитку притаманні такі властивості системи як гнучкість, рефлексивність, адаптивність та стійкість. Чим ближче система у своїй динаміці підходить до точки біфуркаційного (революційного) розвитку, тим більш можливі істотні якісні трансформації. Тому адаптивне трактування дефініції «розвиток» є неповним [11, с. 105].

Сутність третього підходу до аналізу розвитку полягає в його порівнянні з близькими за змістом категоріями. Найчастіше розвиток ототожнюють з такими категоріями як еволюція, зростання, прогрес. Дані поняття відбивають специфічні характеристики розвитку, але не є синонімами.

Так, еволюція формує домінуючий вектор розвитку підприємства, як системи на певному етапі. Вона відображає поведінку системи у процесі накопичення кількісних змін та має на меті формування нової якості в рамках існуючої траєкторії розвитку [11].

Прогрес характеризується зростанням рівня організованості системи, посиленням її адаптивності до непередбачених змін зовнішнього середовища: «про економічний прогрес можна вести мову тоді, коли з відносно меншими ресурсами досягається відносно більший результат з відносно більшою продуктивністю» [14]. Співставлення прогресу з розвитком системи дозволяє говорити про спрямованість системи до удосконалення, але не відображає у повній мірі різноманіття процесу розвитку.

На макроекономічному рівні розвиток часто порівнюється з категорією

«економічне зростання» [11, с. 107]. Але відмінність між ними визначається за критерієм наявності або відсутності якісних змін в економічному процесі відтворення. Більш того, часто розвиток на інноваційній основі тимчасово уповільнює економічне зростання. Економічне зростання має на увазі процес поточного виробництва благ для задоволення попиту, що вже склався, відносно яких стоїть завдання підтримки їх насиченості. Економічний розвиток має на увазі якісні зміни, тобто інноваційну складову.

Найбільш сильно взаємозв'язок економічного розвитку і економічного зростання виявляється в межах еволюційного розвитку економіки. Економічне зростання у даний час схильне до флуктуацій, що приводить національну економіку до точки біфуркації, після чого відбувається революційне перетворення її структури та механізмів функціонування. Змінюються виробничі можливості підприємств, прискорюються темпи економічного зростання і науково-технічного прогресу. Але само по собі економічне зростання не може забезпечити вирішення проблем, що стоять перед національною економікою.

Подібні питання проявляються і на рівні підприємств. При цьому змінюються не тільки кількісні показники, але й ефективність діяльності підприємства. Отже, поняття «розвиток» не є ідентичним поняттю «зростання». Економічне зростання доцільно розглядати лише як кількісно-якісну характеристику розвитку соціально-економічної системи на висхідному етапі її життєвого циклу.

Отже, узагальнюючи погляди вчених щодо сутності категорії «розвиток» можна зробити висновок, що розвиток підприємства має потрійну природу – як явище (оскільки він є економічним явищем, зумовленим змінами), закономірність (оскільки здійснюється на основі прояву певних закономірностей на різних стадіях життєвого циклу підприємства) і принцип (що пов'язано з необхідністю забезпечення переходу до більш якісного стану системи в умовах постійних змін конкурентного середовища підприємств).

Таким чином, в авторському розумінні «розвиток» – це заснований на іманентній здатності системи до мінливості процес здійснення конструктивних змін, який призводить до появи нової якості системи, за рахунок чого забезпечується її стійкість та підвищується спроможність опиратися руйнівним впливам зовнішнього середовища в умовах обмеженості ресурсів [15]. Взагалі джерелом розвитку є факт існування протиріч між обмеженими економічними та іншими ресурсами та необмеженістю економічних потреб. Саме ці протиріччя системи обумовлюють швидкість процесів розвитку, яка у кожній системі є різною.

Розглядаючи такий чинник розвитку промислових підприємств як конкуренція, слід усвідомлювати, що її значення полягає в розпаді дезадаптивних компаній і зменшенні їх вкладу в економіку. Конкуренція як чинник розвитку несе в собі наступний сенс:

1. Приводячи до розпаду неефективні організації, вона обумовлює процвітання економіки в цілому.
2. Несприятливі чинники зовнішнього середовища посилюють конкуренцію, приводячи до вдосконалення адаптаційні механізми.
3. Зовнішнє і внутрішнє середовище, що загострює конкуренцію, призводить до відбору і вдосконалення найбільш ефективних соціально-економічних процесів.

Найбільш детально вплив конкуренції розглядається в еволюційній економіці, де чинником руху є позитивний зворотний зв'язок. Якщо в економіці переважає негативний зворотний зв'язок, то у результаті система повертається в рівноважний стан. Наявність позитивного зворотного зв'язку в даному випадку не дозволяє системі прийти до рівноваги, а навпаки, сприяє переходу системи на інший рівень. Виникнення значущих для споживача конкурентних переваг у окремого суб'єкта галузі є збурюючим впливом для цієї системи. В результаті інші суб'єкти галузі впроваджують заходи щодо підвищення своєї конкурентоспроможності. Логічним завершенням цього процесу буде зникнення слабких елементів і перехід системи в інший якісний стан.

Слід також підкреслити творчу роль конкуренції. Разом з іншими чинниками розвитку, які сприяють появі і розширенню можливостей для прогресу компанії, конкуренція створює різноманітні організаційні форми, що адаптовані до різних умов господарювання. З точки зору концепції розвитку, можна сказати, що конкурентоспроможність реалізується через виборче відтворення найбільш ефективних соціально-економічних процесів.

Отже, підприємство знаходиться у рамках конкурентного середовища й постійно веде конкурентну боротьбу. При цьому на промислових підприємствах безперервно відбуваються зміни як кількісного, так і якісного характеру з метою одержання перемоги у конкурентній боротьбі. Тобто вплив конкурентного середовища змушує підприємство розвиватися, тому доцільно розглядати конкурентний розвиток підприємства як особливу форму розвитку

При цьому, з нашої точки зору, при визначенні сутності конкурентного розвитку підприємства слід акцентувати увагу на агресивному впливі зовнішнього середовища і необхідності постійно протистояти цьому впливу. Виходячи з цього, під конкурентним розвитком підприємства як соціально-економічної системи слід розуміти заснований на іманентній здатності підприємства до мінливості процес здійснення конструктивних змін, обґрунтованих використовуваною стратегією конкуренції, який призводить до появи у підприємства нових якостей, за рахунок чого забезпечується стійкість підприємства та підвищується його спроможність опиратися руйнівним впливам зовнішнього конкурентного середовища [15, с. 55-56].

Таким чином, в сучасних умовах однією з актуальних задач підприємства є забезпечення його конкурентного розвитку.

Висновки. Оскільки будь-яке підприємство є складною соціально-економічною системою, яка, у свою чергу, функціонує у рамках ще більш складної системи ринкової конкуренції, то для дослідження механізмів економічного розвитку підприємства необхідно застосовувати системний підхід. При цьому доцільно використовувати поняття конкурентного розвитку, яке враховує специфіку розвитку підприємства в умовах агресивного конкурентного середовища.

Список використаних джерел:

1. Шумпетер, Й. *Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры)* : пер. с нем. / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
2. Solow, R. *The input of growth* / R. Solow, P. Temin ; ed. by J. Mokyr // *The Economics of the industrial revolution*. – London, 1985.
3. Ленин, В. И. *Полн. собр. соч. : 5-е изд.* / В. И. Ленин. - М. : Политиздат, 1973. - Т. 26. - 584 с.
4. Freeman, C. *The Economics of Industrial Innovation* / C. Freeman, Soete L. – [3 ed]. – Cambridge, MA, USA: The MIT Press, 1997. – 470 p.
5. Норт, Д. *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики* / Д. Норт; под ред. Б. З. Мильнера. — М.: “Начала”, 1997. — 180 с.
6. Бурков, В. Н. *Теория активных систем: состояние и перспективы* / В. Н. Бурков, Д. А. Новиков. - М. : Синтез, 1999. – 128 с.
7. Ерохина, Е. А. *Теория экономического развития: системно-синергетический подход* / Е. А. Ерохина. – Томск : Изд-во Томского университета, 1999. – 78 с.
8. Нельсон, Р. *Эволюционная теория экономических изменений* : пер. с англ. / Р. Р. Нельсон, С. Дж. Уинтер. – М. : Дело, 2002. – 536 с.
9. Хакен, Г. *Синергетика* : пер. с англ. / Г. Хакен. - М. : Мир, 1980. – 404 с.
10. *Большая советская энциклопедия. В 30-ти т. Т. 23 / ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1976. – 640 с.*
11. Раєвнева, О. В. *Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі* : монографія / О. В. Раєвнева. – Харків : ІНЖЕК, 2006. – 496 с.
12. Мельник, Л. Г. *Фундаментальные основы развития* / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2003. – 288 с.
13. Пригожин, И. *Время, хаос, квант. К решению парадокса времени* / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 240 с.

14. Єршоменко, В. Г. Основи соціальної економіки. Популярний курс / В. Г. Єршоменко. – К. : МАУП, 1997. – 168 с.
15. Меліхов, А. А. Стратегічне управління конкурентним розвитком промислових підприємств : дис. ... докт. екон. наук Спеціальність: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / А. А. Меліхов. – Маріуполь, 2015. – 499 с.

References:

1. Shumpeter, J. (1982) *Theory of economic development (research of enterprise income, capital, credit, percent and cycle of the state of affairs)*, [Теорія економічного розвитку (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) : пер. с нем.], Moscow, Progress, 455 p.
2. Solow, R. and Temin P. (1985), *The input of growth* ; ed. by J. Mokyr // *The Economics of the industrial revolution*. – London, 1985.
3. Lenin, V. I. (1973), *Complete works*, [Poln. sobr. soch.]; 5th ed., Moscow, Politizdat, Vol. 26, 584 p.
4. Freeman, C. and Soete, L. (1997), *The Economics of Industrial Innovation* ; 3rd ed., Cambridge, MA, USA, The MIT Press, 470 p.
5. North, D. (1997), *Institutions, institutional change and economic performance*, [Институты, институциональные изменения и функционирование экономики]; ed. by B. Mil'ner. Moscow, Nachala, 180 p.
6. Burkov, V. N. and Novikov D. A. (1999), *Theory of the active systems: the state and prospects*, [Теория активных систем: состояние и перспективы], Moscow, Sinteg, 128 p.
7. Erohina, E. A. (1999), *Theory of economic development: system-synergetics approach*, [Теория экономического развития: системно-синергетический подход], Tomsk, Izd-vo Tomskogo universiteta, 78 p.
8. Nelson, R. and Winter, S. J. (2002), *Evolutional theory of economic changes*, [Эволюционная теория экономических изменений : пер. с angl.], Moscow, Delo, 536 p.
9. Haken, G. (1980), *Synergetics*, [Синергетика : пер. с angl.], Moscow, Mir, 404 p.
10. *Great soviet encyclopaedia* (1976), [Большая советская энциклопедия : V 30-ти т.], 3rd ed.; ed. by A. Prohorov, Moscow, Sovetskaja jenciklopedija, 640 p.
11. Rayevnyeva, O. V. (2006), *Management of enterprise development: methodology, mechanisms, models: monograph*, [Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія], Хар'ков, INZhEK, 496 p.
12. Mel'nik, L. G. (2003), *Fundamental bases of development*, [Фундаментальные основы развития], Sumy, Universitetskaja kniga, 288 p.
13. Prigozhin, I. and Stengers, I. (2000), *Time, chaos, quantum. To the decision of paradox of time*, [Время, хаос, квант. К решению парадокса времени], Moscow, Jeditorial URSS, 240 p.
14. Yer'omenko, V. H. (1997), *The basis of social economy. Popular course*, [Основа социальной экономики. Популярный курс], Kyiv, MAUP, 168 p.
15. Melikhov, A. (2015), *Strategic management of competitive development of industrial enterprises*, [Стратегическое управление конкурентным развитием промышленных предприятий], Thesis. ... doct. of econ. sciences: 08.00.04, Mariupol, 499 p.

Ключові слова: економічний розвиток, економічне зростання, соціально-економічна система, системний підхід, закономірність, промислове підприємство, конкурентне середовище, конкуренція, конкурентний розвиток.

Ключевые слова: экономическое развитие, экономический рост, социально-экономическая система, системный подход, закономерность, промышленное предприятие, конкурентная среда, конкуренция, конкурентное развитие.

Keywords: economic development, economic growth, socio-economic system, system approach, regularity, industrial enterprise, competition environment, competition, competition development.